

Jolanta GELUMBECKAITĖ

POSTPOZICINIAI VIETININKAI J. BRETKŪNO „EVANGELIJOS PAGAL LUKĄ“ VERTIME

... *quis eum, cuius sola fides laudanda sit, servilem in modum interpretatum esse contendat?*

(J. Löbe apie Vulfilą: Stolzenburg, 1905, 147)

Ižanga. Senųjų lietuviškų raštų tyrimo negalima atsieti nuo bendros XVI–XVII a. Europos kultūros situacijos. Deramai neįvertinant pagrindinių humanizmo laikotarpio principų ir lotynų kalbos vaidmens kyla pavojus suteikti per didelę reikšmę slavų kalbų (ypač lenkų) įtakai pirmiesiems lietuviškiems raštams¹. Antikos pasaulis Renesanso laikais tapo atskiru studijų objektu (*studia humanitatis* arba tiesiog *humaniora*), o lotynų kalba – dėstomąja kalba visuose Europos universitetuose. Tobulas lotynų kalbos mokėjimas bei antikos literatūros išmanymas buvo pirmasis ir bene svarbiausias žingsnis siekti filosofinių ir teologinių mokslų. XVI amžius Prūsijoje ir Lietuvoje taip pat pažymėtas brandaus renesansinio mąstymo ir kultūros ženklu. Kaip ir daugelyje Europos šalių, čia jis buvo glaudžiai susijęs su reformacija (Ulčinitė, 1997, 9–15). Erazmo Roterdamiečio išdėstyta naują mokymo programą (*De ratione studii*, 1512), daugiausia dėmesio skyrusią Biblijos kalbų (hebrajų ir graikų) bei lotynų kalbos studijoms ir antikinei literatūrai, labai greitai priėmė visos Europos mokyklos. Protestantiškojo mokslo židinio pavyzdžiu tapo 1502 m. įsteigtas Wittenbergo universitetas, jo mokymo principus perėmė 1544 m. įkurtas Karaliaučiaus universitetas (į kurį 1555 m. birželio 14 d. buvo įmatrikuluotas ir J. Bretkūnas). Savąją mokymo sistemą, laikydamasis principo *ad fontes*, Erazmas Roterdamietis kūrė remdamasis šv. Jeronimo, *vir trilinguis*, autoritetu (Hall, 1970, 81–82). Humanistinį išsilavinimą (kuris buvo suprantamas kaip *studia humanitatis* ir *pietas litterata* derinimas) su trijų pagrindinių antikos ir Biblijos kalbų mokėjimu siejo ir J. Reuchlinas, M. Liuteris bei F. Melanchtonas. Šv. Rašto skaitymas buvo suvokiamas dvejopai – skaitymas originalo kalba, įmanomas tik išsilavinusiems žmonėms (kurie, baigę studijas, mokėjo Bibliją

¹ Tyrėjus dažnai klaidina labiausiai į akis krintantys leksiniai skoliniai.

graikų ir lotynų kalba veik atmintinai), ir vertimas į tautines kalbas, kad tekstas būtų suprantamas kiekvienam tikinčiajam. Taigi B. Vilentas, J. Bretkūnas, M. Daukša bei kiti, versdami Šv. Rašto tekstus, kūrė lietuvių literatūrinę prozą, kurioje atsispindi jau trys tarpusavyje susijusios kultūrinės tradicijos ir trys stilistiniai sluoksniai: antikos, Biblijos ir tautinis (Ulčinitė, 1986, 101, 114–115). Tačiau pastarasis negali būti tinkamai supras-tas bei įvertintas pamirštant pirmuosius du. Bė abejo, J. Bretkūnas, kaip ir kiti, savo verčiamus tekstus lygino su jau esančiais vertimais į kitas kalbas, vokiečių ir lenkų. Tokie lygi-nimai buvo būtini kuriant tik pirmuosius žingsnius žengiančią lietuvių raštiją, bet vargu ar galėjo padaryti kokios akivaizdesnės įtakos, pakeisti Wittenbergo humanistinės mokyklos suformuotą ciceroninį mąstymo būdą bei paprastą (*tenuē*), subtilų (*subtile*) ir nuosaikų (*temperatum*) stilių, kuriuo rašė M. Liuteris, F. Melanchtonas, S. Rapolionis (K o ž e n i a u s - k i e n ė, 1990, 11). Iš esmės sekdamas dar Jeronimo suformuluotu principu *volo pro le-gentis facilitate abuti sermone vulgato* (Ep. 64, 11: skaitančiojo patogumui noriu vartoti šnekamąją kalbą), J. Bretkūnas ne tik laikėsi lietuvių kalbos dėsnį, bet, kurdamas *subli-mitas* ir *humilitas* – aukštojo ir žemojo – stiliaus dermę, stengėsi nenutolti nuo originalo, kalbamuoju atveju lotyniško ir graikiško, teksto, jo sintaksės².

1. Išskirtinė vieta J. Bretkūno Biblijos vertime³ (1579–1590) tenka „Evangelijai pagal Luką“. Ji buvo išversta pirmiausia (1579 m. kovo 6–30 d.), nesilaikant įprastinės NT Evan-gelijų išdėstymo tvarkos⁴. Antra, skirtingai nei kiti NT tekstai, versti iš įvairių vokiškų

---

² Vulfila, 375 m. į gotų k. išvertęs NT, pirmųjų jo vertimo tyrėjų (XIX a. pradžioje), nepakankamai įsigi-linusių į teksto ir abiejų kalbų (graikų ir gotų) specifiką, buvo kaltinamas per dideliu originalo sekimu ir gotų kalbos dėsnų nepaisymu: „Graecum ergo exemplar totidem saepe verbis interpretatus est, obscurum obscure vertit, ambiguum in ambiguitate reliquit, syntaxim ipsam collocationemque verborum servavit; it ut in ulphi-lano libro graecum habeas textum gothicis quidem vocabulis convestitum, borealibus tamen idiotismis plane carentem.“ (C. O. Castiglione (1819): „Graikišką tekstą dažnai tokiu pat skaičiumi žodžių perteikė, ne-suprantamus dalykus neaiškiai ir išvertė, dviprasmiškus ir paliko dvejaip suvokiamus, išlaikė tokią pačią sintaksę ir žodžių tvarką; taigi Vulfilos knygoje (i. e. vertime), tiesą sakant, gali rasti graikišką tekstą, gotiš-kais žodžiais apvilktą, visai neturintį šiaurinėms kalboms būdingų bruožų.“ Stolzenburg, 1905, 146) Tokį požiūrį kritikavo J. L ö b e (1843): „Quamquam enim non pauca enumeravimus loca, in quibus Ulphilas sive per errorem, sive de consulto a graecis discessit, et permulta etiam alia sunt, ubi eum sermonis gothici ingenium a diligentiore graecorum imitatione avocavit.“ („Nors ir nemažai pavyzdžių išvardijome, kai Vulfila ar klysdamas, ar sąmoningai nuo graikiško teksto nukrypo, yra begalė kitų, kai jį gotų kalbos jausmas nuo perdėto sekimo graikišku tekstu sulaukė.“ Stolzenburg, 1905, 148) Labai gražiai J. Bretkūno atliktą dar-bą vertina J. Gerulis: „... savo vertimuose, kad ir su visokiausiais netaisyklingumais, neretai taip gražiai kal-bos dvasią nujaučia, kaip tiktai žmogus, kurs iš mažens lietuviškai moka“ (Gerullis, 1927, 87–88)

³ Toliau J. Bretkūno vertimas žymimas santrumpa BB.

⁴ V. Falkenhahnas tik trumpai pamini „Evangelijos pagal Luką“ 'pirmumo' klausimą ir mano, kad šio teksto vertimo J. Bretkūnui visų pirma prireikė rengiant pamokslus (F a l k e n h a h n, 1941, 80: „... begann er mit dem Lukas-Evangelium, weil die meisten Sonn- und Festtagsperikopen, die Bretke nach der vereinfachten Lutherschen Perikopenordnung brachte, aus diesem Buche der Bibel entnommen sind. So hat auch die „Postilla“ am meisten Lukas-Perikopen“).

M. Liuterio NT leidimų⁵, „Evangelija pagal Luką“ išversta iš Vulgatos⁶. Į klausimą, kuris lotyniškas leidimas J. Bretkūno buvo pasirinktas kaip pagrindinis, atsakyti nelengva. Lyginant vertimą su Vulgatos tekstu, aiškėja dvi galimybės. Pirma, kaip mano J. D. Range, J. Bretkūnas naudojosi lotynišku Erazmo NT vertimu (*Versio Erasmi-E*), o kai kurias vietas vertė iš graikiško Erazmo NT⁷; versdamas „Luką“ J. Bretkūnas rėmėsi ir M. Liuterio NT tekstu (Range 1992, 98–112)⁸. Tačiau kai kurie teksto taisymai, leksiniai bei sintaksiniai

---

⁵ Kaip pagrindinis tekstas greičiausiai buvo pasirinktas 1546 m. Wittenbergo leidimas (toliau M. Liuterio vertimas žymimas santrumpa LB), nors neatmetama galimybė, kad J. Bretkūnas naudojęs ir kitais, ankstesniais (įrašai vertimo rankraštyje rodo jį turėjus 1537 ir 1540 m. leidimus, cf. *Bezzenger*, 1877, XVII) ar vėlesniais, leidimais (Range, 1992, 77, 140). Galimas dalykas, kad lotyniškas tekstas buvo pagalbinis šaltinis verčiant visą NT. J. D. Range abejoja, ar J. Bretkūnas rėmėsi Vulgata versdamas kitas NT dalis: „Der Nachweis, daß der lateinische Text außerhalb Lk als Nebenvorlage benutzt wurde, ist schwierig, da in den meisten Fällen an den entsprechenden Stellen der lateinische Text mit dem griechischen zusammengeghet“ (Range, 1992, 101; bet cf. 144: „Es muß nun daran gedacht werden, daß in Mt, Mk, Jo und Offb der lateinische Text neben dem Luthertext u. U. nicht als Nebenvorlage berücksichtigt wurde, sondern als Hauptvorlage der ersten Übersetzung dieser Bücher auch nach der Überarbeitung nach dem Luthertext noch in neuen Textgestalt durchscheint.“) J. Bretkūnas viso NT vertimą lygino su graikišku ir hebrajišku originalais, lotynišku tekstu, taip pat, galimas daiktas, su lenkišku Sekluciano Biblijos leidimu (*Bezzenger*, 1877, XVI–XVII; *Falkenhahn*, 1941, 41–42, 221; *Rhesa*, 1816, 1, 6, 9, 18; *Gerullis*, 1927, 96; *Zinkevičius*, 1988, 68). Iš J. Bretkūno pastabų parašėse matyti, kad versdamas kitas Evangelijas jis po ranka turėjo graikišką ir lotynišką tekstus.

⁶ Paties J. Bretkūno pastaba vertimo pabaigoje: „Ifch latinifchka perguldita || per Ianan Bretkunan Laba- || guwas Plebaną. || 1579.“ Gali būti, kad lotyniško teksto pasirinkimą bus nulėmusios studijos Wittenbergo universitete (kuriame J. Bretkūnas - Johannes Bretke Friedlandensis - buvo įmatrikuliuotas 1557 m. sausio 16 d.), grindžiamos tobulu lotynų kalbos mokėjimu, antikos autorių bei Biblijos, pirmiausia NT, pasakui ST, skaitymu, nagrinėjimu, sekimu (Biblijos tekstams buvo keliami tokie pat kalbiniai, stilistiniai, estetiški reikalavimai, kaip ir antikos literatūros kūriniams; *Ulčinaite*, 1986, 111–115).

⁷ 1516 m. dvikalbis Erazmo leidimas buvo svarbiausias, jei ne vienintelis, M. Liuterio NT vertimo šaltinis (*Von Loewenisch*, 1960, 27). Taip pat manoma, kad Erazmo leidimas (ir ne pirmas, o antras, 1518–1519 m.) M. Liuteriui buvęs tik pagalbinis šalia graikiško Gerbelio Biblijos leidimo (1521 m.) bei Vulgatos Bazelio 1509 m. leidimo (*Albrecht*, 1929, XXXVII–XL).

⁸ J. D. Range šios problemos detalčiau nenagrinėja: „Als Hauptvorlage der Grundschrift des Lk hat Bretke einen lateinischen Text des NT berücksichtigt, dessen Textgestalt der der späteren SIXTINO-CLEMENTINA bereits sehr nahe stand“ (Range, 1992, 140). Įrodyta, kad versdamas NT J. Bretkūnas naudojosi Erazmo, Malrorato, Nikolajaus iš Lyros bei Vatablo Biblijos komentarais (Range, 1992, 122–129). Tridento bažnytinis susirinkimas (su pertraukomis vykęs nuo 1545 iki 1563 m.), kuriame buvo nustatyta griežta kovos su reformacija veiksnių programa, priėmė nutarimą parengti naują norminį Vulgatos leidimą. 1585 m. popiežius Sikstas V apsiėmė tokį darbą atlikti. 1590 m. buvo išleisti 3 tomai (*Versio Sixtina-Si*). Po pusmečio, jėzuitams pasipriešinus dėl kai kurių komentarų ir indekso sudarymo principų, kardinolų kolegija nutraukė Biblijos pardavinėjimą ir sunaikino beveik visą tiražą. 1592 m. popiežius Klemensas VIII išleido naują leidimą (*Versio Clementina-C*), nuo ankstesniojo besiskiriantį maždaug 3000 vietų (*Metzger*, 1977, 348–349). J. Bretkūnas, be kitų, 1589 m. į lietuvių kalbą išvertęs (deja, vertimų rankraščiai neišliko) tokius dokumentus, kaip M. Liuterio religinės reformos pagrindai, išdėstyti 1530 m. Augsburgėje sušauktame reichstage ir vadinami *Confessio Augustana* („Augsburgo išpažinimas“, priklausantis F. Melanchtono plunksnai, visoje Europoje pripažintas 1555 m.; *KBI* 1997, 17, 28, 34), bei 1531 m. prieš katalikus sudarytos Šmalkaldeno sąjungos nutarimai (*Schmalcaldii Articuli* - „Šmalkaldeno straipsniai“, liuteroniškojo tikėjimo išpažinimas,

skirtumai liudija, kad versdamas ar peržiūrėdamas „Evangelijos pagal Luką“ vertimą J. Bretkūnas naudojosi ir skirtingomis Vulgatos redakcijomis. Be Erazmo, jis tikriausiai rėmėsi Wittenbergo 1529 m. leidimu (*Editio Wittembergae-Wi*), o gal net Alkalos-Kompliuto daugiakalbe Biblija, vadinama „Kompliuto poliglotu“ (*Editio Cōplutensae⁹-Co*), parengta ir išspausdinta 1514 m., bet išleista tik 1521 m. (Hall, 1970, 93–103). Jei J. Bretkūnas turėjo kelis LB leidimus, lygiai taip pat tikėtina, kad jis galėjo naudotis ne viena Vulgatos versija. Lietuviškas vertimas labai tikslus, todėl gretinant lietuvišką, graikišką, vokišką ir lotynišką tekstus galima pastebėti nevienodumą. Daugeliu atvejų *Co*, *E*, *Wi* tekstai sutampa tarpusavyje arba atitinka graikišką ar vokišką tekstus. Tačiau pasitaiko, kad lietuviškas vertimas atitinka vieną iš Vulgatos versijų ir skiriasi nuo graikiško ir vokiško tekstų, e. g., Lk 11, 37: Bet *Jefus* įeįs, įedafi – et *Jesus* (*Co*, om. *E*, *Wi*) ingressus recubuit – εἰσελθὼν δὲ ἀνέπεσεν – Und er gieng hin ein, und satzte sich zu tische (LB); Lk 14, 34: Bet iei drufka pages: *ko* ludis – Si autem (*E* – om.) sal quoque (*Co* – om.) evanuerit, *quo* (*Wi*; *E*, *Co* – in quo) condietur – ἐὰν δὲ καὶ τὸ ἄλλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται – Wo aber das Saltz thum wird, *wo mit* wird man würtzen (LB); Lk 16, 26: Ir *ant ta wifsa* – Et *super haec omnia* (*Wi*; *E*, *Co* – in his omnibus) – καὶ ἐν πᾶσι τούτοις – Vnd *uber das alles* (LB); Lk 20, 1: Ir *staginfi eft wienan iſch* dienu *anū* – Et factum est in uno dierum *illorum* (*Wi*) – ... in una dierum (*V*) – ... ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν – Und es begab sich der tage einen (LB); Lk 21, 38: Ir *wifsa* ſzmanes *rita metą eidawa* iapi baſzniczā, ia klaufitū [→ idant klaufitū io] – Et omnis populus *mane ventitabat* (*Wi*; *E*, *Co* – manicabat) ad eum in templo ut audiret eum (*Wi*; *E*, *Co* – audire eum) – καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὠρθριζεν πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἀκούειν αὐτοῦ – Und alles volck machet sich früe auff zu jm, im Tempel jn zu hören (LB); Lk 22, 49: ar *kardu* muſchim [→ ar kirſim *kardu*] – si percutiamus *gladio* (*Wi*; *E*, *Co* – percutimus in gladio) – εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρῃ – Herr fallen wir *mit dem Schwer* drein ſchlachen (LB). Kitą grupę sudarytų pavyzdžiai, kuriuose lietuviškas tekstas sutampa su viena iš Vulgatos versijų ir kartu su graikišku ar vokišku tekstu, e. g., Lk 2, 14: ir ant ſzemes pakaius ſzmaniemus *giera wale* [geras *palsimegimas*] – et in terra pax hominibus *bona voluntas* (*Wi*; *E*, *Co* – bonae voluntatis) – καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας – Und Friede auff Erden, Und den menschen ein wolgefallen (LB); Lk 20, 25: Atfakidami bilaia *iam* – respondentes dixerunt *ei* (*Wi*, om. *E*, *Co*) – οἱ δὲ εἶπαν – Er aber ſprach *zu jnen* (LB). Tikrinių daiktavardžių rašyba BB tekste beveik visada atitinka lotynišką originalą (cf. Range 1992, 99), todėl ir šie pavyzdžiai galėtų liudyti vienos iš lotyniškų versijų naudai: (Lk 10, 15) Ir tu *Capernaum* – Et tu, *Capernaum* (*Wi*; *E*, *Co* – Capharnaum) – καὶ σύ, Καφαρναούμ – Und du *Capernaum* (LB); (Lk 13, 4) pole warpnicza *in*

išdėstytas M. Liuterio 1536 m.), buvo uolus protestantizmo šalininkas ir vargu ar būtų ryžęsis remtis minėtais Biblijos leidimais (Bretkūnas, 1983, 23; Lukšaitė, 1986, 63–64; Range, 1992, 3–4). Be to, tuo metu, kai pasirodė naujieji Biblijos leidimai, jis savo darbą jau buvo baigęs.

⁹ Ispanijos miestas Alcalá de Henares lotyniškai buvo vadinamas Complutum.

Siloe – cecidit turris in *Siloe* (*Wi, Co* ; *E* – in Siloa) – ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλῳάμ – der thurn in *Siloha* fiel (LB). Kai kurios BB sintaksinės konstrukcijos taip pat artimesnės *Wi* versijai, e.g., Lk 6, 12: ifcheia ant kalna *melstunfe* – exiit in montem *ad orandum* (*Wi* ; *E, Co* – orare) – ἐξελθεῖν αὐτὸν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι – er gieng auff einen Berg zu beten (LB); Lk 11, 31: ataija ... klaufitu – venit ... *ad audiendam* (*Wi* ; *E, Co* – audire) – ἦλθεν ... ἀκοῦσαι – kam ... zu hören (LB); Lk 14, 1: kaip įeija ... *walgitu* – cum intraret ... *ad manducandum* (*Wi* ; *E, Co* – manducare) – ἐλθεῖν αὐτὸν ... φαγεῖν – das er kam ... zu effen (LB); Lk 19, 12: nueija ... *idant priimtū* saw karalyftę, ir *sugrifchtū* – abiit ... *ut acciperet* sibi regnum et *revertetur* (*Wi* ; *E, Co* – accipere, reverti) – ἐπορεύθη ... λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι – zoch ... das er ein Reich einneme, und denn widerke-me (LB). Cf. Lk 19, 47 su lietuviškame vertime išlaikoma tikslo bendratimi: iefchkaia ia *nufjuditi* [*numarinti*] [→ *nufjawinti*] – quaerebant illum *perdere* (*E, Co, Wi*) – ἐζήτουν αὐτὸν ἀπολέσαι – trachten jm nach, das fie jn umbbrechten (LB).

2. Biblija – vienas iš tekstų, reikalaujančių *verbatim et litteratim* perteikimo, todėl vertimuose ji įvairias, o ypač giminiškas kalbas neišvengiamai lieka originalo paveiktų gramatinių formų ir sintaksinių konstrukcijų. Religinio žanro vertimų, kuriuose aiškiai atsispindi originalo gramatinė struktūra, tyrimas kelia rimtų filologinių problemų: teksto specifika gali lemti kalbai, į kurią verčiama, būdingo žodžių tvarkos modelio kitimus, sąmoningą gramatinių formų archaizavimą bei dirbtinių, šnekamajai kalbai neįprastų konstrukcijų atsiradimą (Harris, Campbell, 1995, 351). Todėl tik sistemiškas J. Bretkūno „Evangelijos pagal Luką“ vertimo gretinimas su lotynišku originalu leidžia atskirti lotynų kalbos paveiktas konstrukcijas nuo tų, kurios liudija XVI a. lietuvių kalbos polinkius¹⁰.

3. Ištyrus „Evangelijos pagal Luką“ lotyniškų prielinksninių konstrukcijų (VPC) vertimą paaiškėjo, kad daugiau nei ketvirtadalis jų (26, 2%) išversta postpoziciniais vietininkais¹¹ (kitaip, postpoziciniais lokatyvais – PL) – inesyvu¹², adesyvu, iliatyvu ir aliatyvu¹³. Iš 1 lentelės matyti postpozicinių vietininkų ir Vulgatos prielinksninių konstrukcijų santykis:

¹⁰ Religinių tekstų ypatybės kartais turi įtakos net kalbų, į kurias jie verčiami, gramatinei sistemai. Ilgainiui kai kurios verstinės konstrukcijos kalboje prigyja ir pasidaro nelengva nustatyti, ar viena resp. kita konstrukcija atsirado pačioje kalboje, ar pradėta vartoti vertimuose dėl kitų kalbų įtakos (Coleman, 1977, 103; Pulgram, 1978, 284). Svarbus klausimas, ar J. Bretkūnas, ypač taisydamas tekstą ir daugelį konstrukcijų keisdamas, stengėsi priartinti jį prie šnekamosios kalbos, *ut intelligent populi*, ar, atvirkščiai, norėjo pakylėti jį į aukštesnį, retorinį lygmenį (*ut moveantur et persuadeantur*).

¹¹ 1 lentelėje ir toliau pateikiamoje statistikoje atsispindi visi ir pagrindiniame BB tekste, ir teksto taisy muose pasitaikantys atitikmenys, nepraleidžiant nė tų, kurie taisant tekstą buvo J. Bretkūno nubraukti bei pakeisti kitais. Tokiais atvejais atsitinka, kad vieną lotynišką prielinksninę konstrukciją kartais atitinka ke lios lietuvių k. raiškos priemonės.

¹² Inesyvas dabar suvokiamas kaip sintetinė linksnio forma, tačiau istoriniu požiūriu jis yra senojo loka tyvo ir postpozicijos analitinė konstrukcija.

¹³ Adesyvo ir aliatyvo linksniai geriausiai iš visų iki šiol gyvuojančių lietuvių tarmių išlaikyti Lazūnų tarmės (LzŽ 9).

1 lentelė

VPC	Iness. ¹⁴	Ill.	Adess.	All.
1444	221 (15, 3%)	32 (2, 2%)	14 (1%)	112 (7, 8%)
iš viso	379 (26, 2%)			

Šie linksniai XVI a. lietuvių kalboje buvo vartojami tam tikromis reikšmėmis tais atvejais, kuriais dabartinėje lietuvių kalboje jau išsigalėjusios prielinksninės konstrukcijos ar kitos vardažodžių lytys. Dažniausiai Vulgatos prielinksninės konstrukcijos verčiamos prielinksninėmis konstrukcijomis – ±980 atvejų (67, 9%). Rečiau jos atitinka įvairius BB linksnius – 216 atvejų (15%) bei būdvardžius ar veiksmožodžio formas – 70 atvejų (4, 8%). 11 atvejų (0, 8%) pasitaiko, kad lotyniškos prielinksninės konstrukcijos visai praleidžiamos¹⁵. Postpoziciniais vietininkais J. Bretkūnas vertė ir kai kuriuos Vulgatos linksnius bei kitas gramatines formas. Iš 2 lentelės matyti, kaip pasiskirstę PL verčiant neprielinksnines konstrukcijas:

2 lentelė

V	Iness.	Ill.	Adess.	All.
Gen.	5	–	–	–
Dat.	2	–	–	8
Acc.	2	–	–	2
Abl.	13	3	–	1
Loc.	2	–	–	–
Adv.	7	5	–	–
Verb.	4	1	–	7
iš viso	35	9	0	18

4. Akivaizdu, kad postpoziciniai linksniai daug dažniau pasitaiko verčiant prielinksnines lotynų k. konstrukcijas nei grynuosius (morfologinius) linksnius¹⁶. Lietuvių k. viet-

¹⁴ Čia ir toliau pateikiamos lotyniškos santrumpas: Iness(ivus), Ill(ativus), Adess(ivus), All(ativus).

¹⁵ Tokiais atvejais J. Bretkūnas vertė *sensum de sensu* arba rėmėsi graikišku ar vokišku tekstu.

¹⁶ Iš visų inesyvo atvejų (256) 88,3% tenka prielinksnines konstrukcijas atitinkančiam inesyvui, 13,7% – kitas formas. Atitinkamai iliatyvas 78% atvejų atitinka preilinksnines Vulgatos konstrukcijas, 22% – kitas formas. Aliatyvas – 86,2% ir 13,8%. Adesyvas pasitaiko tik verčiant prielinksnines konstrukcijas. Vietininkų postpozicijos etimologiškai ir semantiškai susijusios su prielinksniais. Postpozicijų semantiniai ryšiai su prielinksniais XVI a. lietuvių kalboje dar buvo gyvai jaučiami, tai liudija J. Bretkūno vartojama aliatyvo forma *namopri* BP II 224₂₁, 225₉, BB Mk 8, 3 (cf. A m b r a z a s, 1982, 109).

ninkai yra išlaikę aiškias sintaksines ir semantines funkcijų ribas. Tuo tarpu lotynų kalboje, mažėjant kai kurių linksnių semantiniam apibrėžtumui, jau ankstyvuojau kalbos laikotarpiu jie buvo keičiami prielinksninėmis konstrukcijomis. Semantiniai linksnių kontūrai darėsi vis neaiškesni ir dėl to, kad beveik visi lotynų k. prielinksniai sudarė konstrukcijas su akuzatyvu arba abliatyvu¹⁷. Šiuo atveju konstrukcijos linksnis buvo iš esmės valdomas prielinksnio, o ne lemiamas semantikos (Coleman, 1991, 332). 3 lentelė iliustruoja postpozicinių vietininkų pasiskirstymą verčiant lotyniškas prielinksnines konstrukcijas:

3 lentelė

VPC		Iness.	Ill.	Adess.	All.
ad+Acc.	200 ¹⁸	–	1	–	98 ¹⁹
ad+adv.	8	–	–	1	–
ante+Acc.	27	–	–	–	1
apud+Acc.	10	1	–	3	–
cum+Abl.	83	1	–	1	1
de+adv.	4	4	–	–	–
ex+Abl.	53	1	–	–	–
in+Acc.	235	9	17	–	8
in+Abl.	348	198	14	4	–
inter+Acc.	12	1	–	3	–
intra+Acc.	9	6	–	2	–
iuxta +Acc.	1	–	–	–	1
secus+Acc.	12	–	–	–	1
super+Acc.	40	–	–	–	2
usque ad+Acc.	8	–	–	–	1

¹⁷ Vardažodinės kilmės prielinksniai (*causa, gratia, obviam* etc.) sudaro konstrukcijas su genetyvu ar datyvu (Ernout, Thomas, 1964, 10–11; Luraghi, 1989, 255).

¹⁸ Skaičiai rodo, kiek kartų sintagma pasitaiko „Evangelijos pagal Luką“ tekste.

¹⁹ Pirminė lotynų k. prielinksnio *ad* funkcija yra aliatyvinė/adesyvinė – jis žymi slinktį link/iki ar buvimą šalia vardažodžio leksema nusakytos ribos. J. Bretkūno vertime *ad+Acc.* konstrukcija dažniausiai verčiama aliatyvu. Atitinkamai prielinksnis *in* žymi slinktį į vidų arba buvimą viduje, i.e., turi iliatyvinę/inesyvinę funkciją (cf. Blake, 1994, 154–155).

5. Postpoziciniais vietininkais reiškama būsenos ar veiksmo vieta, semantiškai galima apibūdinti dviem diferencinių požymių poromis: rimtis/slinktis ir vidus/nevidus (R o s i - n a s, 1995, 53–54; V a l i u l y t ė, 1995, 6–11). Siekiant išryškinti postpozicinių vietininkų semantinius aspektus, yra tikslinga buvimo vietos ir judėjimo krypties erdvėje bei laike, i. e. lokatyvo ir direktyvo, funkcijas skirstyti į smulkesnes grupes²⁰. Atsižvelgiant į leksines žodžių, einančių vienu ar kitu linksniu, reikšmes, buvimo ar veiksmo vieta galima skirti į 1) vietą viduje (čia išskiriami ir vietos viduje aspektai – a) vidinė (asmens) būseną ir b) vyksmas asmens/asmenų sąmonėje), 2) vietą prie ko, 3) vietą tarp ko ar išplitimą viduje. Judėjimo krypties funkcija bus skiriama į 4) kryptį į ką ir 5) kryptį link ko. Patogumo dėlei veiksmo ar būsenos gavėjo (beneficiento) funkcija bus įvardyta kaip 6) adresatas. Su vietos erdvėje funkcija glaudžiai susijusi 7) veiksmo laiko funkcija, čia vadinama apibrėžtu laiko tarpu.

5. 1. Vieta viduje. Veiksmo vietos ar daikto lokalinės padėties žymėjimas – pagrindinė ir seniausia inesyvo funkcija. Toks inesyvas atitinka lotynų k. lokatyvą²¹:

Lk 9, 61: kurie ira *namofa* mana [*namie*]²²
qui *domi meae* sunt

Jo 11, 20: Maria pafsilikos *namie* befedinti
Maria autem *domi* sedebat
Maria aber bleib da *heime* fitzen
Μαριαμ δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο

Mk 9, 33: budams *namie*
cum *domi* esset
da er *daheim* war
ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος

²⁰ Tradiciškai skiriama vietos erdvėje funkcija (lokatyvas) ir krypties erdvėje funkcija (direktyvas), kuri turi tris atmainas – gali žymėti pradinį tašką, kelią arba galinį tašką (S l i ž i e n ė, 1994, 23–24).

²¹ Klasikinėje lotynų k. lokatyvas buvo vartojamas prieveiksmiškai ir nebeprisikišė linksniavimo paradigmų. O-kamienės linksniuotės lokatyvo galūnė -oi, pakitusi į -ī, tapo neatskiriama nuo Gen. (W o o d - c o c k, 1992, 35). Lotynų k. lokatyvas laikomas ribine kategorija tarp atskiro linksnio ir 'antrinės' dviejų skirtingų linksnių, genetyvo ir abliatyvo, vartosenos (D e G r o o t, 1956, 188).

²² Forma *namie* parašyta skliausteliuose, kaip galimas variantas, vėliau nubraukta. Senovinė lietuviško lokatyvo forma, atitinkanti lot. *domi*, gr. *οἶκει*, o-kamieno paradigmoje tikriausiai ilgai buvo vartojama greta inesyvo (Z i n k e v i č i u s, 1982, 21; cf. S c h m a l s t i e g, 1996, 141–142). Senasis lokatyvas atsispindi ir M. Liuterio (Jo 11, 20) vartojamoje vietos datyvo formoje *heime* (L o c k w o o d, 1968, 32). XVI a. lietuvių rašytinėje kalboje forma *namie* yra suprieveiksmėjusi ir nesuvokiama kaip paradigmė. „Evangelijoje pagal Luką“ forma *namie* pasitaiko tik du kartus (apie Lk 7, 10 vide 5.4). Prieveiksmiškai J. Bretkūno vartojama ir forma *ufspakalija*, cf. Lk 7, 38: et stans *retro* – štawedama *ufspakalija* [→ *ufspakali*]; Mt 23, 23: paliekate *ufspakali* – laffet *dahinden*.

arba vietos/instrumento abliatyvą:

Lk 2, 12: atrafite waikelį *wiſtiklofa* įwyftita²³
invenietis infantem *pannis* involutum

Lk 23, 7: pats *ing Jerufalem* [→ *Jerufaleme*] buwa
ipse *Hierosolymis* erat

Kaip matyti iš pastarojo pavyzdžio, greta inesyvo, vieta BB reiškiamą ir sintagma *ing+Acc.*. Taip atsitinka verčiant konstrukcijas su tikriniais daiktavardžiais *in Ierusalem, in Israel, in Capharnaum* (*ing Jerufalem, ing Ifrael, ing Capernaum* – Lk 2, 25; 2, 34; 2, 43; 4, 23; 4, 25; 4, 27; 9, 31; 13, 4; 24, 18²⁴). Prielinksninės akuzatyvo konstrukcijos vietai reikšti²⁵ čia galėjo atsirasti dėl lotyniško teksto poveikio, stengiantis kuo tiksliau perteikti originalo formas, o ypač *nomina propria* rašybą²⁶. Juolab, kad visais atvejais jos keičiamos įprastesne forma – inesyvu²⁷. J. Bretkūnas akylai nesekė lotynišku tekstu, bet daugeliu atvejų rinkosi lietuviškas, šnekamajai kalbai artimesnes konstrukcijas, e. g.:

Lk 1, 15: Dwafe Schwenta bus pilns dabar *kune* [→ *ſiwate*] augiwes ſawa
Spiritu Sancto replebitur adhuc *ex utero* matris suae

---

²³ Tokia pati lotyniška konstrukcija kartais verčiama kryptį žyminčiu iliatyvu arba prielinksnine konstrukcija, cf. Lk 2, 7: įwyftitą għi *wiſtiklofa*, *padeia* – *et pannis* eum involvit et reclinavit; Lk 23, 53: inwiniaia għi *ing brange drabe* – involvit *sindone*. Inesyvas čia priklauso nuo veiksmažodžio 'atrasti', o iliatyvas bei prielinksninė konstrukcija valdomi veiksmažodžių 'įvystyti, įvynioti'.

²⁴ Lk 24, 18: tu solus peregrinus es *in Ierusalem* – tu wienas atainis efsi *ing* [→ nubraukta] *Jerufalem*. Šis pavyzdys rodo, kad *ing+Acc.* čia galėjo turėti ir krypties funkciją, jos atsiradimą lietuviškame tekste galėjo lemti veiksmažodžio *ateiti* derivato *atainis* valentingumas (cf. Fraenk el, 1929, 49–50).

²⁵ Vietininkas reiškiamas prielinksnine *in+Acc.* konstrukcija Klaipėdos krašto tarmėse, kaip manoma, dėl vokiečių kalbos įtakos (cf. Laigonaitė, 1957, 33; Morkūnas, Sabaliauskas, 1959, 139–140; Zinkevičius, 1966, 200), bet tokios sintagmos čia labai vėlyvos.

²⁶ Pavyzdžių su bendriniais daiktavardžiais tikrai reta, e. g., Mk 14, 66: ir Petras buwa ſemai *ing Pallociu* [→ *Pallociuie* [Dware]] – Und Petrus war da nidden *im Pallast* (LB) – Et cum esset Petrus *in atrio* deorsum; Jo 11, 1: Ir buwo wiens ſergans ... *ing miestelį* [→ *miestelįje*] Marios – ES lag aber einer kranck ... *in dem flecken* Maria (LB) – Erat autem quidam languens ... *de castello* Mariae. Postilėje (BP) tokia konstrukcija vietai reikšti visai nevartojama. Wolfenbüttelio Postilėje (1573 m.) prielinksninė konstrukcija vartojama tada, kai daiktavardis – miesto ar vietovės pavadinimas, e. g.: A gimti iam *ing Bethlehem*, tai teipaiegi prarakauta bua (WP 27 [68]₁₈₋₂₀ – laužtiniuose skliaustuose pateikiamas J. Karaciejaus leidimo puslapio numeris).

²⁷ B. Vilento „Evangelijose bei Epistolose“ aptikti tik du atvejai, kada *ing(i)+Acc.* reiškia vietą, e. g.: paštatitas bus ... *ing Ifrahel* (EE 18₁₈₋₂₀); ghis pranoks įjus *ingi Galilea* (EE 56₁₈₋₁₉). Pastaba: renkant duomenis naudotasi J. Bretkūno Postilės bei B. Vilento „Evangelijų bei Epistolų“ kompiuterinėmis žodžių formų konkordancijomis (1996 m. ir 1997 m. parengtomis LKI Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus darbuotojų O. Aleknavičienės, R. Petkevičiaus, V. Zinkevičiaus (programuotojas), vadovaujamų habil. dr. S. Ambrazo), ištrauktomis į „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programą“.

Lk 13, 7: kam be ftaw naprafnai *ſjemeie* [→ kam be ftow ant ſjemes → kam trukin ghis ſjeme²⁸]

quid etiam *terram* occupat

Dažniausiai vietą viduje reiškiančiu inesyvu verčiamos *in+Abl.* konstrukcijos, kuriose vartojamos vietos sąvokas žyminčios leksemos, e. g., Lk 1, 21: quod tardaret ipse *in templo* – kadel ghis truktu *baſniczaie* (žr. 3 lentelę)²⁹.

5.1. a. Su vietos viduje funkcija semantiškai susijusi ir vidinės (asmens) būsenos funkcija, kuri Vulgatoje reiškiamą *in+Abl.* konstrukcija, o BB dažniausiai atitinka intensyvą, e. g.:

Lk 4, 14: fugriſja Iefus *macije* Dwafias
regressus est Iesus *in virtute* Spiritus

Lk 24, 32: Er ne dege ſchirdis muſų *muſui*
Nonne cor nostrum ardens erat *in nobis*

Lotyniškos *in+Abl.* konstrukcijos poveikis inesyvo pasirinkimui vertime aiškintinas tipinės vartosenos sutapimu: vietos žymėjimas yra būdinga ir inesyvo, ir *in+Abl.* funkcija. Aiški lotynų kalbos įtaka inesyvui atsirasti ypač matoma tokiose konstrukcijose kaip Lk 2, 29; 7, 50; 8, 48; 11, 21: *in pace* – *pakaiuie*, e. g.:

Lk 2, 29: paleidi tarną tawa ... *pakaiuie*
dimittis servum tuum ... *in pace*

Lk 7, 50: eik *pakaiuie*
vade *in pace*

Šis lotynų kalbos interferencijos rezultatas ryškus ir dabartinėje lietuvių kalboje. Dabar vartojama sakralinė formulė *tesiilsi ramybėje* visiškai atitinka lotynišką *requiescat in pace* (cf. Lk 12, 19: *requiesce* – buk *pakaiui*). Lietuvių kalbos vietininkas čia bus įtakotas lotynų, o ne lenkų ar kitos kurios slavų kalbos. Abstraktų daiktavardžių inesyvą Bibilijos tekstas išlaikė iki šiol, e. g., Jo 15, 9 (taip pat ir Jo 15, 10 (2x)): Pafsiliket mano *meileie* – Bleibet, *in meiner liebe* (LB) – manete *in dilectione mea* – μέλναιτε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ – Pasilikite mano *meilėje* (NT). Asmeninių įvardžių adesyvas dažnai reiškia vidinę būseną:

---

²⁸ Teksto paraštėje įrašytas *kam trukin ghis ſjeme* atitinka LB *was hindert er das land*.

²⁹ Vietai viduje reikšti labai retai vartojamas adesyvas, e. g., Mt 11, 21: kaip *iulip* [past.: čia kreipiamasi į miestus Choraziną ir Betsaidą] nufsidawe – als *bey euch* gefchehen find (LB) – quae factae sunt *in vobis* – αἱ γινόμεναι ἐν ὑμῖν; Mt 11, 23: Darbai ... kurie *tawip* [past.: čia kreipiamasi į miestą Kafarnaumą] nufsidawe – die Thatten ... die *bey dir* gefchehen find (LB) – factae ... virtutes, quae factae sunt *in te* – ; cf. Lk 24, 18: kas nufsidawe *iame* - quae facta sunt *in illa* (i.e. in Ierusalem) – αἱ γινόμεναι ἐν σοί. Cf. 5. 3.

Lk 11, 35: fchwiefumas kuris *tawije* [→ *tawipi*] ira³⁰
lumen quod *in te* est

Lk 2, 25: Schwenta Dwafe buwa *iampi*
Spiritus sanctus erat *in eo*

„Evangelijoje pagal Joną“ rastas vienas atvejis, kai vidinė būseną reiškiamą aliatyvu, bet ir jis taisant tekstą pakeistas adesyvu:

Jo 8, 44: tiefos nera *iop* [→ *iampi*]
die warheit ist nicht *in jm*
non est veritas *in eo*

Vidinės būsenos adesyvas šioje Evangelijoje vartojamas itin dažnai – 32 iš 34 atvejų (tai apskritai daugiausia kartų pasitaikantis adesyvas visuose Evangelijų tekstuose). Adesyvas keičia inesyvą labai dėsningai, šie linksniai J. Bretkūno niekada nevartojami pramaišiu tame pačiame sakinyje, e. g.:

Jo 14, 20: efch mano Tieweie [→ *Tiewpi*] efmi, ir ius manija [→ *manipi*], ir efch
iufuie [→ *iufipi*]
ich *in meinem Vater* bin und jr *in mir* und ich *in euch*
ego sum *in Patre meo*, et vos *in me* et ego *in vobis*

5. 1. b. Dažniau adesyvas, valdomas verba dicendi et sentiendi, reiškia vyksmą asmens/asmenu samonėje. Šią funkciją lotyniškame tekste turi kelios prielinksninės sintagmos – *apud+Abl.*, *cum.+Abl.*, *in+Abl.*, *intra+Abl.* (taip pat *ad+Acc.* bei *in+Acc.*), e. g.:

Lk 12, 17: dumaia fawei [→ *fawip*]
cogitabat *intra se*

Lk 24, 12: pats faw [→ *fawip*] diwidams
secum mirans

Cf. Lk 18, 11: Pharifeufchas ftawedams teip pats *faweie* meldefi
Pharisaeus stans, haec *apud se* orabat

Įprasta manyti, kad adesyvas painiojamas su inesyvu dėl jų reikšmių supanašėjimo (cf. Fraenkel, 1929, 23–24; Palionis, 1967, 170; Range, 1995, 99–101). Galimas

---

³⁰ Pagal tą patį principą įvardžių adesyvas daugeliu atvejų keičia inesyvą ir kitose Evangelijose, e. g., Mt 6, 23: Schwiefibe, kuri *tawija* [→ *tawijp*] ira – das liecht, das *in dir* ist (LB) – lumen, quod *in te* est; Jo 17, 13: idant anis *fawija* [→ *fawipi*] turetų mano džiaukimą pilnai – Auff das sie *in jnen* haben meine freude vollkommen (LB) – ut habeant gaudium meum impletum *in semetipsis*. Kartais inesyvas išlaikomas, e. g., Jo 11, 10: nefa nera fchwiefibe *iamija* – es ist kein liecht *in jm* (LB) – lux non est *in eo*.

daiktas, kad su vyksmą sąmonėje žyminčiais veiksmoždziais siejama adesyvu inesyvas keičiamas dėl to, kad turi aiškiau nei inesyvu išreikštą *Adessivus (sympath)eticus* ar *Adessivus possessivus* reikšmės atspalvį – žymi priklausomybę bei tam tikros ypatybės turėjimą³¹. Aiškiau vietos reikšmę turintis inesyvas adesyvu nė karto nekeičiamas, e. g.:

Lk 5, 22: Kam dumaiat pikta *schirdifą* iufų
Quid cogitatis mala in cordibus vestris

Su vyksmo sąmonėje funkcija susijusi direktyvo (krypties į ką nors erdvėje) funkcija. Vyksmo sąmonėje funkciją turi tie argumentai, kurių jau pati leksema suponuoja tam tikrą procesą asmens sąmonėje (resp. jausmuose). Todėl šią funkciją gali turėti iliatyvas bei aliatyvas, e. g.:

Lk 9, 44: dekite *schirdin* iufų šadzius tus
ponite vos in cordibus vestris sermone istos

Lk 1, 17: ieib [→ idant] werftų *schirdis* tewų *funumpi*, ir netikinczius *ischmintiešp*
teifuių³²
ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam iustorum

5. 2. Vieta prie ko. Būdingiausia adesyvui funkcija – žymėti vietą prie arba šalia³³, tačiau J. Bretkūno visur vartojamas aliatyvas, e. g.:

Lk 10, 39: sededama *kaiump*³⁴ Wiefchpaties
sedens secus pedes Domini

---

³¹ Cf. Mt 13, 21 (ir Mk 4, 17): ar ne tur Schaknų *sawimp* – er hat nicht wurtzeln in jm (LB) – non habet autem in se radicem; Mk 9, 50: Turekite drufkos *sawimp* – Habt faltz bey euch (LB) – Habete in vobis sal; Mt 19, 26: Tarp šmonių [→ Po Szmonių akim] ne pigu ira, bet pas Dievą [→ o po Dievo akim] wifsi daiktai pigus ira [*Diewip* wifsi daiktai pigus ira. *Szmonelamp* ne pigu] – Bey den Menschen ifts unmöglich, Aber bey Gott find alle ding möglich (LB) – *Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia sunt*; Lk 1, 37: nefanga *Diewiep* pigus ira kiekwienas šadis – quia non erit impossibile *apud Deum* omne verbum – Denn bey Gott ift kein ding unmöglich (LB). Tik vieną kartą toks inesyvas ir adesyvas pasitaiko tame pačiame sakinyje: (Mk 10, 27) Szmonifą tatai ne pigu, bet ne *Diewiep*. Nefa wifsi daiktai piggus ira *Diewiep* – *Bey den Menschen* ifts unmöglich aber nicht bey Gott. Denn alle ding find möglich bey Gott – *Apud homines impossibile est sed non apud Deum: omnia enim possibilia sunt apud Deum*. Cf. tokia pačia reikšme vartojamas M. Mažvydo formas, e. g., MC 38₁₃: Ba tatai est patagu ir pamekt *panepi Diewepi*; MGCh 477₉: Neffa *tawip* ira atleidimas; MGCh 477₁₈₋₁₉: *wiefchpatip* ira sutfimilimas: ir daug *ijemimp* atpirkima.

³² Cf. BP I 42₂₁₋₂₂: pagrensch *schirdis* waiku *Tiewunmp* / Ir *schirdis* Tewu *waikumpi* ; BP I 192₁₇: Kodelei *šiniump* tæka šmones?

³³ Cf. MGCh 386₆₋₆: Ir *štaliep* tawa waikelei.

³⁴ Korektorius (lot. D. Gallus) ši forma keista adesyvu *kaiump*. Kitur aliatyvai netaisyti.

Lk 16, 20: guleia *prieg wartu* [→ *wartump*]
iacebat *ad ianuam*

Jo 20, 12: fedinczus, wieną *prieg Galwos* [→ *Galwump*], antrą *prieg Koiu* [→
Koiump]

litzen, einen *zun heupten*, und den andern *zun füffen*
sedentes, unum *ad caput* et unum [alterum – *Wi*] *ad pedes*

Tikriausiai aliatyvas su būsenos veiksmožodžiais čia bus atsiradę ne kaip korektūros klaida, bet veikiamas veiksmo veiksmožodžių *sēstis*, *gultis* valentingumo. Vieta prie „Evangelijoje pagal Luką“ dažniau reiškiamą prielinksninėmis konstrukcijomis (aliatyvu – 4 atvejais): *prieg+Gen.* (3 kartus ja verčiama *ad+Acc.* konstrukcija, 5 kartus – *secus+Acc.*), *pas+Acc.* (4 kartus ji atitinka *ad+Acc.*, 10 kartų – *secus+Acc.*). Jų sinonimiška vartosena gražiai matyti, kai ta pati lotyniška ar vokiška sintagma skirtingose Evangelijose verčiama dvejopai, e. g., Lk 3, 9 ir Mt 3, 10: *securis ad radicem arborum posita est* – die axt den Bewmen *an die wurtzel* gelegt – kirwis *ſchaknieſp* medžia padetas ira (Lk 3, 9) – kirwis iau padets *ira prieg ſaknu* Medžo (Mt 3, 10). Pasitaiko, kad prielinksninė konstrukcija taisant tekstą keičiama ir adesyvu (turinčiu veikiau ne vietos šalia, bet komitatyvo funkcija), e. g., Mt 26, 18: *esich prieg tawęs* [→ *tawimpi*] Welikaufiu – ich wil *bey dir* die Oftern halten (LB) – *apud te* facio Pascha; Jo 1, 39: *paſilika tę dieną prieg io* [→ *pas ghi | iampi*] – Vnd blieben den ſelbigen tag *bey jm* (LB) – *apud eum* manserunt die illo; Jo 12, 8: *Nefa Vbagus wiſsada turrit prieg ſawens* [iufu] [→ *ſawip*] – Denn Armen habt jr allezeit *bey euch* (LB) – *Pauperes enim semper habetis* (*Wi ; E, Co* – *habebitis*) *vobiscum*.

5. 3. Vieta tarp ko ar išplitimas viduje. Daugiskaitos įvardžių adesyvas vartojamas veiksmo ar būsenos išplitimo riboms nusakyti. Jeigu vieta ar išplitimas tarp žymima daiktavardžiu, jis eina inesyvo linksniu, e. g.:

Lk 10, 13: maŽnybes kurias *iufui* [→ *iufip*] daritas ira³⁵
virtutes, quae factae sunt *in vobis*

Lk 1, 25: pawildeia atimti apgiedinimą mana, *ſmanieſa* [→ *tarp ſmoniu*]
respexit auferre opprobrium meum *inter homines*

Visais atvejais vietos/išplitimo inesyvas *muſui*, *iufui* ar prielinksninė *tarp/terp(ei)+Gen.* sintagma keičiamas adesyvu *muſip*, *iufip*:

---

³⁵ Cf. Jo 14, 25: Toktai kalbeiau iumus, *iufump* [šalia parašyta forma *iufipi*] budams – Solchs hab ich zu euch geredt weil ich *bey euch* gewefen bin (LB) – *haec locutus sum vobis apud vos* manens.

Lk 17, 21: karalyfte Diewa terpei iufu [→ *iufipi*] ira³⁶
regnum Dei *intra vos est*

Lk 2, 15: kalbeia ... tarp sawęs [→ *sawip*]³⁷
loquebantur ... *ad invicem*

Prielinksninės konstrukcijos keitimas adesyvu rodo, kad adesyvas J. Bretkūno laikais (ar paties J. Bretkūno) dar buvo aiškiai skiriamas ir semantiškai stiprus linksnis.

5. 4. Kryptis į ką. Žymėti judėjimo kryptį į – pagrindinė iliatyvo funkcija. Toks iliatyvas istoriškai atitinka lotynų k. direktyvą ar gryną akuzatyvą, ilgainiui pakeistą prielinksnine *in+Acc.* konstrukcija³⁸:

Lk 1, 23: nueija ing namus sawa [→ *pareia ghis namufna sawa*]³⁹

Lk 5, 25: nueia ukina sawa
abiit in domum suam

Nors pažodžiui išverstas prielinksnines konstrukcijas *ing(i)+Acc.*, *ant+Gen.* linkstama keisti iliatyvu (Lk 1, 40: įeija ing namus [→ *namufna*]; Lk 2, 15: atftaia ... ingi dangų [→ *dangun*]; Lk 3, 9: bus ... ing ugnį [→ *ugnina*] įmestas; Lk 3, 20: imete ... ing temnicziją [→ *temniczana*]; Lk 4, 18: paleifti .. ing paleidima [→ *walnistena*]; Lk 19, 4: ufjkapa ant medžia [→ *medina*]; Lk 21, 21: te ne įeit ing ghi [→ *widuna*]; Lk 22, 10: įeifit ing miestą [→ *miestana*]), tokie keitimai nereguliarūs ir veikiau rodo stilistinės įvairovės siekimą. Vulgatoje priešdėliniai judėjimo veiksmožodžiai kartais valdo direktyvinį akuzatyvą, į lietuvių kalbą irgi verčiamą krypties akuzatyvu, e. g.:

---

³⁶ Šiame sakinyje prielinksninis genetyvas keičiamas adesyvu, bet prielinksnis lieka nenubrauktas. Vargu ar čia yra prielinksninė adesyvo konstrukcija – prielinksnis *terpei* taisant tekstą galbūt pamirštas nubraukti (bet cf. 5. 5.).

³⁷ Adesyvas nekeičia kitokių raiškos priemonių ar keičia jas nedėsningai ne iš lotynų k. verstose NT dalyse, e. g., Jo 7, 35: Tada biloio Szidai tarp sawęs [wienas antram] – Da schprachen die Jüden *untereinander* (LB) – Dixerunt ergo Iudaei *ad semetipsos*.

³⁸ Oskų ir umbrų kalbose direktyvas reiškiamas akuzatyvo ir postpozicijos *-em/en/e* analitine forma arba prielinksnine *en+Acc.* sintagma; postpozicinės ir prepozicinės konstrukcijos kaitaliojasi klasikiniame sanskrite (postpozicijos daug dažniau pasitaiko prozos tekstuose) ir senojoje graikų kalboje, iliatyvas ir *į+Acc.* konstrukcija sinonimiškai vartojami lietuvių k. tarmėse (D r a e g e r, 1872, 363–366; B u c k, 1904, 209; L e u m a n n, 1972, 49–50; C o l e m a n, 1991, 329; W o o d c o c k, 1992, 6; Z i n k e v i č i u s, 1966, 200–201).

³⁹ Iliatyvas „Evangelijoje pagal Luką“ išlaikomas dėsningai, e.g., Lk 2, 7: ir įwiftitą ghi *wiftiklofna*, ir padeia ghi *edfalā* [→ *prakartana*] – et *pannis* eum involvit et reclinavit eum *in praesepio*. Tuo tarpu Postilėje 'padėti' vartojamas su inesyvu, e.g., BP I 50₂₋₃: iwiftija ghi *wiftiklofna* ir padeia ghi *prakarte* (inesyvas ir BP I 51₁, 60₄, 79₉). Tokia pat inesyvo forma greta pirmojo iliatyvinio dėmens vartojama ir B. Vilento (EE 9₆₋₇; cf. F r a e n k e l, 1928, 217).

Lk 7, 36: įeięs *namus* Phariseia
ingressus *domum* pharisaei

Lk 8, 37: įeięs *laiwā*⁴⁰
ascendens *navem*

Tuo tarpu suprieveiksmėjęs akuzatyvas *domum* verčiamas tikriausiai jau J. Bretkūno laikais prieveiksmėjančiu aliatyvu:

Lk 15, 6: pareięs *namap*⁴¹
veniens *domum*

Lk 1, 65: gerfas tų įadzių wifų ataiia *wiłsump kalninikump* Szidawas
super omnia montana Iudeae divulgabantur omnia verba haec

J. Bretkūnas judėjimui į nusakyti vartoja ir seną lokatyvo formą⁴²:

Lk 7, 10: fugriįža siųtieį *namie* [→ pareįja siunfstieį | pareįja paflai]⁴³
reversi, qui missi fuerant *domum*

„Evangelijoje pagal Matą“ lokatyvas iliatyvo reikšme pasitaiko dažniau (Mt 9, 6: pareik *namie* – gehe *heim* (LB) – vade *in domum tuam*; Mt 9, 7: pareįjo *namie* – er gieng *heim* (LB) – abiit *in domum suam*; Mt 9, 28: kaip pareįjo *namie* – da er *heim* kam (LB) – cum autem venisset *domum*; tokia konstrukcija, tiesa, ne taip dažnai, pasitaiko ir „Evangelijoje

---

⁴⁰ Tokio paties modelio yra ir Lk 2, 15: Eikime ing [→ nubraukta] *Betlehem* [→ *Bethlehem*] – Transeamus usque [+ad – E] *Bethlehem*; Jo 6, 24: ataijo *Kapernaum* [→ *Kapernaump*] – und kamen *gen Capernaum* (LB) – et venerunt *Capharnaum* [*Capernaum* – *Wi*]; Lk 18, 24: ineis *karalyftę* Diewa – *in regnum* Dei intrabunt. Akuzatyvas šiuo atveju aiškiai skiriasi nuo kryptį link reiškiančio aliatyvo, cf. Lk 19, 28: pradeia eiti *Ierufalemapi* – praecedebat ascendens *Hierosolymam*. J. D. Range mano, kad galūnės –in arba –į, resp. –an/-ą ir –un/-u, daiktavardžiai galimi laikyti iliatyvo formomis, bet Lk 7, 36 pavyzdys rodo, kad 'sutrumpintos iliatyvo' formos gali būti priešdėlinių veiksmažodžių valdomas direktyvinis akuzatyvas, cf. Lk 22, 10: *ing ukin, ing kurį* įeis – *in domum, in quam* intrant; Lk 18, 24: ineis *karalyftę* Diewa – *in regnum* Dei intrabunt; Lk 1, 9: ineiens *Bafnicza* wiefchpaties – ingressus *in templum* Domini (cf. Range, 1992, 62).

⁴¹ Postilėje pasitaiko ir pl. All. forma: fugrifcht wel *namumpi* sawa (BP I 166₁₀; tokia pat forma I 167₁₉, I 375₄ etc.).

⁴² Apie inesyvo painiojimą su iliatyvu šiaurės Lietuvoje ir vakarinių dzūkų areale žr. Laigonaite, 1957, 30–31; Zinkevičius, 1966, 200–202.

⁴³ Ne tokia įprasta bei vokiško teksto aiškiai įtakota inesyvo forma taisant tekstą J. Bretkūno pakeista įprastesniu, taisyklingu ir gražiai čia derančiu krypties iliatyvu Mk 5, 21: Ir kaip wel fugriįža Jėsus *Laiwe* [→ *Laiwona*] – Und da Jhėfus wider herüber fuhr *im Schiff* (LB) – Et cum transcendisset (*Co* – ascendisset) Iesus in navi (*Co* – *in navim*) rursus.

pagal Morkų“ – Mk 8, 26: fiunte *namie* – er fchicket jn *heim* (LB) – misit eum *in domum*; Mk 9, 28: kaip pareijo *namie* – da er *heim* kam (LB) – cum introisset *in domum*; „Evangelijoje pagal Joną“ aptinkama suprieveiksmėjusių lokatyvo formų, e. g., Jo 20, 14: apfigūrija *ufsupakali* – wandte fie lich *zu rücke* (LB) – *conversa est retrorsum*⁴⁴). Iš vokiško ir lotyniško teksto atitikmenų matyti, kad J. Bretkūno forma vartojama prieveiksniškai, kai kur ji net praleidžiama, nes pats veiksmožodis *pareiti* suponuoja reikšmę ‘pareiti, grįžti į namus, namo’ (Lk 7, 10; Mt 13, 36; Mt 17, 25: *pareijo* – kam *heim*)⁴⁵. Inesyvinių linksnių vartojimas iliatyvo reikšmėmis būdingas daugeliui indoeuropiečių kalbų ir yra senas reiškinyš. Fonetiniai pakitimai šnekamojoje lotynų kalboje jau priešklasikiniais, o ypač vėlyvaisiais laikais (nuo II a. po Kr.) lėmė Abl. ir Acc. painiojimą, Abl. (taip pat ir prielinksninėse sintagmose) vartojimą judėjimui ir kryptčiai nusakyti, e. g., *domi* vietoj *domum*, *Romae* vietoj *Romam* etc. (L e u m a n n, 1972, 276–278). Gotų kalboje (kalbamuojų atveju – Vulfilos Biblijoje) krypttis taip pat dažniausiai reiškiamą vietą žyminčiomis sintagmomis *in+Dat.* (Stolzenburg 1905, 172), e. g., Lk 6, 8: *stakiefi widui* – sta *in medium* – trit *erfur* (LB) – *στῆθι εἰς τὸ μέσον* – stand *in midjaim* (GB); Mk 3, 3: *Stakies widui* – Trit *erfur* (LB) – *Surge in medium* – *ἔγειρε εἰς τὸ μέσον* – *urteis in midumai* (GB). Lokatyvas vartojamas kryptčiai nusakyti ir dabartinėje latvių kalboje (E n d z e l ī n s, 1951, 589–590). Tipologiškai labai panaši inesyvo–iliatyvo struktūra turima pietų aukštaičių ir kai kuriose rytų aukštaičių šnektose (R o s i n a s, 1995, 73, 135).

5. 5. Kryptis link ko. Žymėti kryptį link – išskirtinė aliatyvo funkcija⁴⁶. Šis semantiškai stiprus linksnis čia nekonkuruoja su kitais vietininkais. Jis atitinka lotyniško teksto akuzatyvą, datyvą, valdomą veiksmožodžio *appropinquare* ‘artintis’ arba prielinksninės konstrukcijos *ad/ante/in/iuxta+Acc.*

Lk 19, 28:   *pradeia eiti Ierusalemapi*
                  praecedebat ascendens Hierosolymam

Lk 15, 25:   kaip artinaiafi *ukiop* [taisyta iš Dat. *ukui*]
                  cum appropinquaret domui

⁴⁴ Cf. Lk 4, 9: *nufileifk ifch cze feminiu* – *mitte te hinc deorsum*.

⁴⁵ Postilėje forma *namie* iliatyvo reikšmė pavartota 8 kartus (abiejose dalyse po 4), e. g.: *piemenis namie* *pareie* (BP I 97₁₉; dar I 100₁₆, 159₁₃₋₁₄, 163₅; II 260₂₋₃, 358₁, 361₆, 482₁).

⁴⁶ Aliatyvas gali turėti ir komitatyvo, dabartinėje lietuvių k. reiškiamo *su+Instr.*, funkciją – Lk 14, 31: *kuris fu dwidefchimt tukstanczu atait iapi* – *qui cum viginti milibus venit ad se* – *kuris atsiveda [i. e. kartu su juo ateina] dvidešimt tūkstančių* (NT); Lk 11, 26: *prijma septines kitas dwafes fu lawimi* [→ *lawenfp*] – *assumit septem alios spiritus secum* – *und nimpt sieben Geister zu sich* (LB). Cf. Mk 10, 32: *Ir Jefus wel paieme lawelfp Dwiliką* – *Und Jhesus nam abermal zu sich die Zwelffe* (LB) – *Et assumens iterum Duodecim*. Senojo indoeuropiečių komitatyvo (išlikusio kaip atskiras linksnis tocharų kalboje) reikšmė ir funkcijos ilgainiui sutapo su instrumentaliu (C o l e m a n, 1991, 325). Dar aliatyvas kartais turi tiesiogiai su krypties link reikšme siejamą kontragento funkciją – Lk 22, 52: *Kaip Latrap ifcheiat fu kardais* – *Quasi ad latronem existis cum gladiis*.

Lk 5, 8:   pole *kieliump* Jefaus
                  procidit *ad genua* Iesu

Emfatinis prielinksnis *usque ad+Acc.*, reiškiantis judėjimą iki pat nurodytos ribos, J. Bretkūno verčiamas pleonastine prielinksnio *iki* ir aliatyvo sintagma⁴⁷:

Lk 4, 42:   pulkai ataia *iki iapi*
                  turbae venerunt *usque ad ipsum*

Panaši sintagma „Evangelijoje pagal Luką“ pasikartoja Lk 17, 21 (cf. 36 išn.), tačiau nei pats J. Bretkūnas, nei teksto korektorius D. Gallus konstrukcijų neištaisė ir prielinksnių nenubraukė, todėl neaišku, ar šis pavyzdys laikytinas klaida, ar čia užfiksuotas aliatyvo sintaksinis semantinis silpnėjimas (iki šiol, kiek man žinoma, niekas nėra aptaręs prielinksninių postpozicinių vietininkų sintagmų)⁴⁸. Panašių prielinksninių konstrukcijų su postpoziciniais vietininkais esama Postilėje bei kitose Evangelijose, e. g., BP II 404₁₀: *arti wartump* miesto ataia (cf. Mk 11, 1: kaip *arti Jerusales* ataijo); Mk 1, 7: Atait wiens po manim [→ *po manimp*] – Es kompt Einer *nach mir* (LB) – Venit fortior me *post me*. „Evangelijos pagal Luką“ tekste pastebima aliatyvo ir datyvo koreliacija (cf. Lk 24, 28: prifiartinaia miesteliui [→ *miesteliap*] *kurap eija* – *appropinquaverunt castello, quo ibant*⁴⁹; Lk 18, 34: kaip prifiartinaia *Jericho* – cum *appropinquaret Iericho*), kuri ypač išryškėja, kai šie linksniai yra valdomi kalbėjimą, kreipimąsi reiškiančių veiksmažodžių, i. e. nurodo adresatą.

5. 6. Adresatas. Aliatyvas, reiškiantis adresatą, turi tendenciją sakinyje eiti arčiau jį valdančio veiksmažodžio, tuo tarpu tolesnieji nariai eina datyvo linksniu, e. g.:

Lk 23, 4:   kalbeia Pilatas *wirefniump* kaplanų ir *pulkui*
                  Ait autem Pilatus *ad principes* sacerdotum et *turbas*

Cf. Lk 1, 3:   taw [→ *tawefp*] rafchiti⁵⁰
                  tibi scribere

---

⁴⁷ Veiksmažodžiai *atsisukti, siųsti, vesti, eiti* galimi skirti prie galinį judėjimo tašką nurodančių veiksmažodžių. „Evangelijoje pagal Luką“ jie visada (iš viso 46 atvejai) valdo asmenį reiškiantį aliatyvą (resp. *ad+Acc.* lotyniškame tekste), e. g., Lk 7, 3: fiunte *iap* wiriaufius Szidų – misit *ad eum* Seniores Iudaeorum; Lk 4, 40: atwede ios *iapi* – ducebant illos *ad eum*; Lk 6, 47: kuris eit *manefpi* – qui venit *ad me*.

⁴⁸ Sintaksiškai tokia pati, kaip ir Lk 4, 42, tik ne kryptį, o laiką žyminti konstrukcija vertime semantiškai sustiprinama įvardžiu – Lk 1, 20: ne galefi ifchkalbeti *iki tas dienas* – non poteris loqui *usque in diem*.

⁴⁹ Cf. EE 59₁₈: prifiartinoia *mienstelop*, ing kuri eija.

⁵⁰ Veiksmažodis *rašyti* čia taip pat skiriamas prie adresato konstrukcijas valdančių veiksmažodžių *sakyti, kreiptis, šaukti*.

Kalbėjimo veiksmažodžių valdomo datyvo ir prielinksninės *ad+Acc.* konstrukcijos sinonimija aiški ir lotyniškame „Evangelijos pagal Luką“ tekste. Iš schemos matyti, kaip pasiskirsto Dat. ir All. verčiant lotyniškas sintagmas:

Dat. (V)	→	Dat. (BB)	–	233
ad+Acc. (V)	→	Dat. (BB)	–	±69
Dat. (V)	→	All. (BB)	–	2
ad+Acc. (V)	→	All. (BB)	–	±36 ⁵¹

Kaip matyti, beveik visais atvejais (išskyrus Lk 1, 3 ir Lk 2, 17) lietuvių k. datyvas atitinka lotynų k. datyvą. Manoma, kad Vulgatoje adresato prielinksninės konstrukcijos galėjusios atsirasti dėl graikiško originalo įtakos (cf. Coleman, 1977, 109). Lotyniško teksto prielinksninė konstrukcija tikriausiai inspiravo autochtoniško aliatyvo, kaip sintaksinio semantinio datyvo sinonimo, vartojimą (cf. Range, 1995, 97–98). Toks aliatyvas yra stilistiškai žymėta, emfatinė forma. Kituose XVI a. raštuose pasitaiko, kad adresato aliatyvas ir datyvas vartojami viename junginyje, e. g., Angelas Gabrielas kalba panašpi (All.) stebinteiifei (Dat.) takia prafsidejma (WP 28 a [69]₁₀₋₁₁).

5. 7. Apibrėžtas laiko tarpas. Šią reikšmę dažniausiai turi laiko sąvokas žyminčių daiktavardžių inesyvas, nors inesyvu eina ir laiką reiškiančios ne laiko sąvokas žyminčios leksemos⁵². Toks inesyvas atitinka lotynų k. *Abl. temporis* arba *in+Abl.* e. g.:

- Lk 1, 25:   teip padare man wiefchpats *dienofu*
                   sic mihi fecit Dominus *in diebus*
- Lk 14, 3:   Deragu *Sabbatą* [→ *Sabbathaie*] giditi
                   An licet *sabbato* curare
- Lk 1, 10:   meldefi *hadinai* [→ *hadiną*] rukijma
                   erat orans *hora* incensi

Inesyvo keitimas akuzatyvu ir vice versa nėra reguliarus. Vienaskaitoje pastebimas polinkis į akuzatyvo⁵³ ir instrumentalio sinonimiją, daugiskaitoje – inesyvo ir instrumentalio, e. g.:

⁵¹ Čia priklauso ir vienas rastas atvejis, kai adresato aliatyvas teksto taisymuose keičiamas datyvu – Lk 10, 29: bilaia *Jefaufp* [→ *Jefui*] – dixit *ad Iesum*.

⁵² Daugiau apie „Evangelijos pagal Luką“ laiko inesyvą žr. Gelumbeckaitė, 1996, 158–159. Kaip matyti iš lyginamosios ide kalbų sintaksės, lokatyvas (kaip ir instrumentalis) labai dažnai vartojamas veiksmo laikui žymėti (Lockwood, 1968, 32). Cf. Jo 19, 39: kurfai pirm *nakze* (Instr.) *Jefaufp* ataijo – der vormals *bey der nacht* zu Jhefu komen war (LB) – qui venerat *ad Iesum nocte* primum.

⁵³ Labai retai pasitaiko daugiskaitos akuzatyvas, e. g., Lk 24, 18: kas nufsidawe iame *fches dienas* – quae facta sunt *in illa his diebus*.

- Lk 1, 59: Ir ftaias *aſchmą dieną*
Et factum est *in die octavo*
- Lk 8, 13: *czeſu* gundinima atftaia⁵⁴
in tempore tentationis recedunt
- Lk 21, 37: Bet *dieną* [→ *dienamis*] makindawa baſzniczai, a *naktimis* iſcheiſ
budawa
Erat autem *diebus* docens in templo, *noctibus* vero exiens

Fiksuotą momentą bei apibrėžtą laiką, per kurį kas nors (i)vyksta, reiškia ir laiko Gen., e. g., Lk 11, 5: eiſ iapi *widui nakties* [→ *puſnakties*; *widui* nubraukta] – ibit ad illum *media nocte*, arba *ant+Gen.* konstrukcija, e. g., Lk 12, 39: *kure hadyna* [→ *ant kurios hadinos*] wagis turetų ataiti – *qua hora* fur veniret. Fiksuotą laiką gali reikšti *per+Acc.* konstrukcijos, e. g., Lk 1, 24: pafſiflepe [→ *uſilaike*] *per penkis meneſius* – occultabat se *mensibus quinque*; Lk 16, 19: *kiek dienas* ... walgidawa – epulabatur *cotidie*; Lk 5, 5: *per wiſą naktį* [→ *wiſą naktį*] dirbdami – *per totam noctem* laborantes⁵⁵. Su krypties link ko funkcija sietinas J. Bretkūno vartojamas laiko aliatyvas:

- Lk 9, 12: O diena pradeia pafſilenkti [→ leidos *wakarop eiti*]
Dies autem coeperat *declinare*

5. 8. Be minėtų (apie komitatyvą ir kontragentą žr. 46 išn.), postpoziciniai vietininkai gali turėti atžvilgio, būdo, priežasties, tikslo bei turinio funkcijas. Lotynų kalbos interferencija pastebima lotynišką (*in+*) *Abl. limitationis* verčiant atžvilgio inesyvu – Lk 24, 19: maZnus *darbe* ir *ſadija* – potens *in opere*, et *sermone*; Lk 4, 18: [iſch]giditi futrintus [→ *ſuſpauſtuofius* | *ſutrimuſius*] *ſchirdije* – sanare contritos *corde*⁵⁶. Veiksma atlikimo ar vyksmo būdo funkciją kai kuriais atvejais turi inesyvas ir iliatyvas (cf. Frankel, 1928, 222; Laigonaite, 1957, 22–25), e. g.:

- Lk 2, 52: Ieſus auga *iſchmintije*, *metoſą* ir *malanei* Diewa ir ſjmanių
Ieſus proficiebat *sapientia et aetate et gratia* apud Deum et homines

⁵⁴ Leksema *czeſu* visada (išskyrus Lk 18, 30) pasitaiko vienaskaitos instrumentalio forma (Lk 1, 5; 1, 20; 5, 35; 8, 13; 9, 36; 13, 1; 12, 42; 20, 10).

⁵⁵ Lyginant J. Bretkūno vertimą su gotiška Vulfilos Biblija, galima pastebėti, kad tais atvejais, kai lietuvių k. vartojamas laiko *Acc.* (ar *per+Acc.* sintagma), gotiškame tekste taip pat vartojamas laiko *Acc.*, e. g., 2 Kor 11, 25: *Dieną* bei *naktį* gilume marių buwau – *naht jah dag* (sg. *Acc.*) in diupiþai was mareins (GB); lietuvių k. *Gen. temporis* dažniausiai atitinka gotų k. *Dat. temporis*, e. g., Lk 19, 47: makindawa *kiek dienas* – was laisjands *daga hammeh* (sg. *Dat.*; GB).

⁵⁶ Atžvilgio inesyvu gali būti laikomas ir lotyniškos *in+Acc.* sintagmos vertimas – Lk 12, 21: ne ira *Diewije* bagatas – non est *in Deum dives*.

Lk 13, 35: pagirtas kurs atait *wardan* Wiefchpaties
Benedictus, qui venit *in nomine* Domini
Garbė tam, kuris ateina Viešpaties *vardu* (NT)

Pastarasis pavyzdys rodo savitą iliatyvo bei lotyniškos *in+Abl.* konstrukcijos vartoseną. Lotynų kalboje ši konstrukcija vartojama tais atvejais, kai daiktavardis reiškia drabužį, o sintagma nusako, kaip prisidengus, kuo apsimesus ar į ką norint būti panašiam atliekamas veiksmas. Ilgainiui reikšmė buvo išplėsta ir galėjo reikšti ne tik fizinį, bet ir dvasinį vidinį panašumą ar jo siekimą (D r a e g e r, 1872, 499). Dabartinėje literatūrinėje lietuvių k. toks iliatyvas *wardan* atitinka instrumentalią. Iliatyvas *wardan* gali turėti ir kitą – priežasties – funkciją. Toks iliatyvas dabartinėje literatūrinėje lietuvių k. atitinka prielinksninę konstrukciją *dėl+Gen.* arba *vardan+Gen.*, e. g.:

Lk 9, 48: Elwienas kurfai prijms waikelį tą *wardan* mana
Quicumque susceperit puerum istum *in nomine meo*
Kas priima šį vaiką *dėl manęs* (NT)

Tikslo funkciją gali turėti aliatyvas, e. g.:

Lk 5, 34: Er galite waikus iaunika ... *paftninkawimap* werfti
Numquid potestis filios sponsi ... *facere ieiunare*
Lk 23, 32: idant butų *Imercziap* deti⁵⁷
ut interficerentur

Toks aliatyvas „Evangelijoje pagal Luką“ pasitaiko gan retai, dažniau tikslas reiškiamas tikslo bendratimi arba supynu⁵⁸. Būsenos turinio funkcija būdinga sintagmai *Sakane makinti*, atitinkančiai lotynų k. turinio genetyvą *legis periti* (Lk 11, 46; 11, 52; 11, 53; 14, 3).

Išvados:

1. Daugeliu atvejų lotynų kalbos sintagmos stimuliuo autochtoniškų lietuvių kalbos raiškos priemonių vartojimą – teksto taisymai, prielinksninių konstrukcijų keitimas postpoziciniais linksniais (kartais ir pleonastinių prielinksninių sintagmų atsiradimas) rodo, kad šie yra aiškiai skiriami. Kalbėti apie lotynų kalbos sintaksinių konstrukcijų poveikį.

---

⁵⁷ Cf. Mk 13, 12: Bet ifchdus Brolis Brolį *ant smerties* – Es wird aber uberantworten ein Bruder den andern *zum tode* (LB) – Et tradet frater fratrem *in mortem*.

⁵⁸ J. D. Range mano, kad tikslo aliatyvas aiškintinas kitų kalbų įtaka (R a n g e, 1995, 99).

kartais ir tiesioginę įtaką vieno ar kito postpozicinio linksnio atsiradimui lietuviškame „Evangelijos pagal Luką“ tekste leidžia ir tas faktas, kad kitose Evangelijose, išverstose iš vokiečių kalbos, postpoziciniai vietininkai vartojami rečiau (Mt: Iness. – 192, Adess. – 9, Ill. – 25, All. – 138 (daugiau nei Lk); Mk: Iness. – 96, Adess. – 7, Ill. – 13, All. – 78; Jo: Iness. – 163, Adess. – 34 (daugiausia vidinės būsenos), Ill. – 24, All. – 128).

2. Mažiau paplitę postpoziciniai vietininkai vartojami griežtai ribotoje sematinėje erdvėje (e. g., adesyvu dažniausia reiškiami sąmonės procesai, neretai – vieta viduje, ir jis beveik nevartojamas savo tipine vietos prie ko reikšme), vienu vietininkų keitimas kitais yra semantiškai pagrįstas.

3. „Evangelijoje pagal Luką“ postpoziciniai linksniai aiškiai skiriami, jie painiojami rečiau nei ne iš lotynų kalbos verstose Evangelijose.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Albrecht D. O., 1929, *Luthers Übersetzung des Neuen Testaments. Historisch-theologische Einleitung*, – LB, XXIX–XCVI.

Amato L. S., 1976, *La distribuzione della posposizione nel lituano antico*, – *Euroasiatica*, II 8, Istituto Universitario Orientale, Napoli.

Ambrzas V., 1982, *Žodžių tvarka ir baltų kalbų sakinio tipo rekonstrukcija*, – *Baltistica*, XVIII (2), 100–118.

Ambrzas V., 1986, *Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai*, – LKK XXV 4–44.

BB – *Das Neue Testament in die litauische Sprache übersetzt von Johann Bretke 1580. Faximile der Handschrift*, Bd. 7 und 8, Hrsg. J. D. Range und F. Scholz, Paderborn etc.: F. Schöningh, 1991.

Bezenberger A., 1877, *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts*, Göttingen.

Blake B. J., 1994, *Case*, Cambridge University Press.

BP – Bretkūnas J., *Postilla. Tatai esti Trumpas ir Praftas Iščguldimas Euangeliu / fakamui Baŕniczoie Krikščionifchkoie / [I] nūg Aduento ik Wæliku, [II] nūg Wæliku ik Aduento. Per Jana Bretkuna, Lietuwos Plebona Karaliaucziui Prufūfu. Iŕpauŕta Karaliaucziui Jurgio Ofterbergero, 1591.*

Bretkūnas J., 1983, *Rinktiniai raštai*, Parengė J. Palionis ir J. Žukauskaitė, Vilnius.

Buck C. D., 1904, *A Grammar of Oscan and Umbrian*, Boston.

Coleman R., 1977, *Greek influence on Latin syntax*, – *Transactions of the Philological Society 1975*, Oxford, Basil Blackwell, 101–156.

Coleman R., 1991, *Latin prepositional syntax in Indo-European perspective*, – *New Studies in Latin Linguistics, Proceedings of the 4th Colloquium on Latin Linguistics, Cambridge, 1987*, Ed. R. Coleman, Amsterdam/Philadelphia, 323–338.

De Groot W. A., 1956, *Classification of cases and uses of cases*, – *For Roman Jakobson. Essays on the occasion of his sixtieth birthday*, The Hague, 187–194.

Draeger A., 1872, *Historische Syntax der lateinischen Sprache*, I 1–2, Leipzig.

EE – Vilentas B., *Euangelias bei Epistolais / Nedeliu ir ŕwentuju dienofu ŕkaitomofias ... pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifchka Szodzia / per Baltramieju Willentha ... Karalauczui, 1579.*

- Endzelīns J., 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga.
- Ernout A., Thomas F., 1964, *Syntaxe Latine*, Paris.
- Faarlund J. T., 1990, *Syntactic change. Toward a theory of historical syntax*, – *Trends in Linguistics, Studies and Monographs* 50, W. Winter (ed.), Berlin.
- Falkenhahn V., 1941, *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer*, – *Beiträge zur Kultur- und Kirchengeschichte Altpreußens, Schriften der Albertus-Universität. Geisteswissenschaftliche Reihe*, XXXI, Königsberg (Pr)/Berlin.
- Fraenkel E., 1928, *Syntax der litauischen Kasus*, Kaunas.
- Fraenkel E., 1929, *Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen*, Heidelberg.
- GB – Streitberg W., *Die gotische Bibel*, Hrsg. W. Streitberg, Heidelberg, 1950.
- Gelumbeckaitė J., 1996, *Vulgatos prielinksinių konstrukcijų santykis su inesyvu J. Bretkūno „Evangelijos pagal Luką“ vertime*, – *Baltistica*, XXXI (2), 155–161.
- Gerullis J., 1927, *Senieji lietuvių skaitymai, I: Tekstai su įvadais*, Kaunas.
- Hall B., 1970, *Erasmus: Biblical scholar and reformer*, – *Erasmus*, Ed. T. A. Dorey, London, 81–113.
- Harris A. C., Campbell L., 1995, *Historical syntax in cross-linguistic perspective*, – *Cambridge Studies in Linguistics*, LXXIV, Cambridge University Press.
- KBI – *Katalikų Bažnyčios istorija, II*, Vilnius, 1997.
- Koženiauskienė R., 1990, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius.
- Laigonaitė A., 1957, *Vietininkų reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių kalboje*, Vilnius.
- LB – Luther M., *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel, VI: Das Neue Testament. Erste Hälfte (Evangelien und Apostelgeschichte)*, Weimar, 1929.
- Leumann (Hofmann, Szantyr), 1972, *Lateinische Grammatik, II 2. 2: Lateinische Syntax und Stilistik*. München.
- Lockwood W. B., 1968, *Historical German syntax*, Oxford.
- Lukšaitė I., 1986, *Stanislovas Rapolionis ir reformacijos idėjos*, – *Stanislovas Rapolionis*, Sudarė E. Ulčėnaitė ir J. Tumelis, Vilnius, 62–96.
- Luraghi S., 1989, *The relationship between prepositions and cases within Latin prepositional phrases*, – *Subordination and other topics in Latin, Proceedings of the 3rd Colloquium on Latin Linguistics, Bologna 1–5 April 1985*, G. Calboli (ed.), Amsterdam, 253–271.
- LzŽ – Petrauskas J., Vidugiris A., *Lazūnų tarmės žodynas*, Vilnius, 1985.
- MC – *Catechismusa Prafty Szadei, 1547*, – Mž.
- MGCh – *Gefmes Chrikfczonifkas [II], 1570*, – Mž.
- Mž – Mažvydas M., *Katekizmas ir kiti raštai. Faksimilių rinkinys: Catechismusa Prafty Szadei (1547), Giefme S. Ambrašeijaus (1549), Forma Chrikftima (1559), Gefmes Chrikfczonifkas [I] (1566), Gefmes Chrikfczonifkas [II] (1570), Paraphrasis (1589)*. Bibliotheca Baltica, Vilnius, 1993.
- Metzger B. M., 1977, *The early versions of the New Testament. Their origin, transmission and limitations*, Oxford.
- Morkūnas K., Sabaliauskas A., 1959, *Kuršių Neringos žvejų lietuvių tarmė ir lietuvių kalbos įtaka šių žvejų latvių kalbai*, – *LKK II* 131–149.
- NT – *Naujasis Testamentas, Iš graikų kalbos vertė kun. Č. Kavaliauskas, red. kun. V. Aliulis*, Kaunas, Vilnius, 1988.
- Pinkster H., 1990, *Latin syntax and semantics*, London.
- Pulgram E., 1978, *Italic, Latin, Italian: 600 B. C. to A. D. 1260; texts and comments*, Heidelberg.
- Range J. D., 1992, *Bausteine zur Bretke-Forschung. Kommentarband zur Bretke-Edition (NT)*, *Biblia Slavica. Serie VI: Supplementum: Biblia Lithuanica. Reihe 3: Kommentarbände*, Paderborn etc.
- Range J. D., 1995, *Allativ und Adessiv in allitauischen Texten des 16. Jahrhundert*, – *Linguistica Baltica*, IV, 93–102.
- Rhesa L. J., 1816, *Geschichte der lithauischen Bibel, ein Beytrag zur Religionsgeschichte der Nordischen Völker*, Königsberg.
- Rosinas A., 1995, *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*, Vilnius.

Schmalstieg W. R., 1996, A note on the Lithuanian Locative singular ending in *-e*, – *Baltistica*, XXXI (2), 141–142.

Slišienė N., 1994, Veiksmožodžių junglumas valentingumo teorijos požiūriu, – Slišienė N., Lietuvių kalbos veiksmožodžių junglumo žodynas, I (A–M), Vilnius, 15–54.

Stolzenburg H., 1905, Die Übersetzungstechnik des Wulfila, – *Zeitschrift für deutsche Philologie*, XXXVII, 145–193.

Ulčinaite E., 1986, Antikos poveikis lotyniškai S. Rapolionio kūrybai, – Stanislovas Rapolionis, Sud. E. Ulčinaite ir J. Tumelis, Vilnius, 96–120.

Ulčinaite E., 1997, Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra. Retorinės kultūros ir embleminio mąstymo modeliai, Habilitacinis darbas, Vilnius.

Valiulytė E., 1995, Vietą nusakome įvairiai, Vilnius.

Von Loewenisch W., 1960, Die Eigenart von Luthers Auslegung des Johannes-Prologes, – *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie, Philologisch-historische Klasse*, H. 8.

V–Nestle, Aland, *Novum Testamentum Graece et Latine. ... utriusque textus apparatus criticum recensuerunt et editionem novis curis elaboraverunt Kurt Aland et Barbara Aland. ... 2. neubearb. Aufl.*, Stuttgart, 1991.

Woodcock E. C., 1992, *A new Latin syntax*, Bristol Classical Press.

WP – Wolfenbüttelio Postilė, Parengė J. Karaciejus, Vilnius, 1995.

Zinkevičius Z., 1966, Lietuvių dialektologija, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1982, Lietuvių kalbos postpoziciniai vietininkai, – *Baltistica*, XVIII (1), 21–38.

Zinkevičius Z., 1988, Lietuvių kalbos istorija, III, Vilnius.

THE POSTPOSITIONAL LOCATIVES IN THE TRANSLATION OF THE GOSPEL ACCORDING TO LUKE BY J. BRETKŪNAS

Summary

The article deals with a syntactic and semantic system of 4 Old Lithuanian locatives (PLs) in J. Bretkūnas' Gospel according to Luke.

A particular feature of Luke is that it was translated from Latin, while the rest of the NT was translated from different German editions of M. Luther's Bible. There have been some attempts to identify the edition of the Vulgate which J. Bretkūnas chose for the translation of Luke, but this problem is not entirely solved. A more detailed analysis and comparison of Luke with some 16th c. editions of the NT allowed me to draw a preliminary conclusion that J. Bretkūnas used (beside the *Versio Erasmi*) the *Editio Wittembergae* of 1529. In all likelihood he also used the *Editio Cōplutensae* (the Complutensian Polyglot Bible) of 1521.

In the 16th c. Lithuanian the postpositional case forms were used in certain meanings in the contexts where prepositional phrases (PPs) predominate nowadays. 26,2% of Latin PPs correspond to the Iness., Ill., Adess. or All. The PLs are distinct in their syntactic and semantic functions while case syncretism in Latin has caused more explicit express of overlapped semantic value of some cases in a sentence. In order to establish semantic boundaries of the PLs it was reasonable to specify the functions of spatio-temporal location or direction more precisely. Thus the following semantic functions are distinguished: 1) place within (it also includes the aspects of a) inner state, and b) process(es) in mind), 2) place at/near, 3) place/spread within/among, 4) movement into, 5) movement toward (which figuratively is related with the function of), 6) addressee, and 7) determined interval of time. In many cases the PPs stimulated usage of the autochthonous

Lithuanian means. Although there are instances of an obvious interference of Latin with the continuation of such patterns observed in Modern Lithuanian. A puzzling case appears at a semantic level – the Adess. does not happen to bear its main function (place at/near), more often it denotes process(es) in mind.